

Mezinárodní konference Zločiny komunistických režimů ve dnech 24.–26. 2. 2010 v Praze

NEELA WINKELMANN-HEYROVSKÁ

Ve dnech 24.–26. února 2010 organizoval Ústav pro studium totalitních režimů mezinárodní konferenci *Zločiny komunistických režimů / Crimes of Communism*. První dva dny se akce konala v Senátu Parlamentu České republiky, kde ji pořádal místopředseda Senátu MVDr. Jiří Liška, třetí den pak na Úřadu vlády České republiky, pod záštitou předsedy vlády Ing. Jana Fischera, CSc. Na přípravě konference spolupracovaly partnerské instituce a organizace Ústavu z patnácti evropských zemí, sdružené v pracovní skupině pro Platformu evropské paměti a svědomí, kterou Ústav založil a vede od roku 2008.

Význam a mezinárodní odezvu konference potvrdily záštity, které jí poskytli vedle premiéra Fischera a 1. místopředsedkyně Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky Miroslavy Němcové také předsedkyně podvýboru Evropského parlamentu pro lidská práva Heidi Hautala (Finsko), autor Rezoluce Parlamentního shromáždění Rady Evropy o nutnosti odsoudit zločiny totalitních komunistických režimů, předseda švédské delegace v PSRE a předseda podvýboru pro vnější vztahy PSRE Göran Lindblad, bývalí disidenti a členové Evropského parlamentu Sandra Kalniete (Lotyšsko), László Tökés (Rumunsko) a Tunne Kelam (Estonsko), člen Ev-

ropského parlamentu Milan Zver (Slovinsko) a Jana Hybášková a Martin Mejstřík, organizátoři mezinárodní konference *Svědomí Evropy a komunismus* z roku 2008, která svou *Pražskou deklarací* dala impuls k celoevropskému vyrovnávání se s dědictvím komunistické totality dvacet let po pádu režimu.

Cílem konference *Zločiny komunistických režimů* bylo vytvořit přehled zločinů spáchaných komunistickými režimy v jednotlivých státech střední a východní Evropy, zhodnotit je z právního hlediska a hledat možná řešení, jak dosáhnout spravedlnosti v dnešní době, po více než dvaceti letech. K pozadí svolání konference vyjímáme z jejího programu:

Dvacet let po pádu železné opony a téměř šest let po vstupu postkomunistických zemí do Evropské unie zůstává jedna zásadní oblast našeho společného evropského dědictví stále nevyřešena. Ačkoliv má Evropa dlouholeté zkušenosti s překonáváním nacistické totality, počínaje souzením válečných zločinů nacismu a konče důkladným informováním o těchto zločinech a o holocaustu, vyrovnání se se zločiny spáchanými komunistickými diktaturami ve střední a východní Evropě se takřka neuskutečnilo. Nedošlo k ucelenému zveřejnění a posouzení zločinů, z nichž mnohé lze pravděpodobně označit za zločiny proti lidskosti podle definic mezinárodního práva od

Na konferenci vystoupil i čínský disident Harry Wu

Foto: Přemysl Fialka

roku 1945. Dnešní sjednocená Evropa staví svou existenci na závazku chránit lidská práva svých občanů. V nových členských státech EU však žijí nesčetné oběti zločinů komunistických režimů bok po boku s neznámým počtem pachatelů těchto zločinů. Bylo vykonáno velmi málo spravedlnosti, což vede k deziluzi občanů a ke ztrátě jejich důvěry v demokratické instituce. Komunismus a jeho dědictví vyžadují obdobný přístup jako nacismus. Je třeba zveřejňovat o něm fakta, pro-

vést jeho právní posouzení a poctivě se vyrovnat s jeho důsledky.

Na konferenci vystoupilo 50 přednášejících a moderátorů ze 17 zemí, z toho 12 právních expertů ze 7 států. Téměř polovina referujících byla sama obětí totalitních zločinů nebo perzekuce.

Konference byla věnována široké veřejnosti; v publiku byli vedle řady významných hostů, velvyslanců a členů diplomatického sboru, také zástupci různých organizací obětí komunistického režimu. Partnerem akce byla mj. Česká televize, která o konferenci referovala v programu ČT24.

První den konference byl věnován tématu *Spáchané zločiny*. Hlavní zahajovací projev přednesl čínský disident Harry Wu, žijící v USA, který strávil 19 let v koncentračních táborech Laogai. V prvním panelu *Komunistické režimy a zločiny proti lidskosti* zdůraznil litevský právník Dainius Žalimas, že není podle něj pochyb o tom, že komunistické režimy páchaly zločiny proti lidskosti, válečné zločiny i genocidu. Problémem je nedostatečná vůle států tyto zločiny a extremistickou komunistickou ideologii odsoudit se stejnou vahou, jako tomu bylo s ideologií a zločiny nacistického režimu. V následujících třech blocích přednesli zástupci partnerských ústavů případové studie jednotlivých států střední a východní Evropy: shrnuli zločiny proti lidskosti a jiné těžké zločiny spáchané komunistickými režimy a stíhání pachatelů po pádu režimu. Večer následovala recepce pro účastníky spojená s koncertem v Českém muzeu hudby.

Druhý den jednání se nesl pod názvem *(Ne)vykonaná spravedlnost*. Po bloku věnovaném zločinům spáchaným v České republice a jejich vyšetřování následovaly případové studie stíhání pachatelů v Německu, Polsku, Slovinsku a Rumunsku a blok s názvem *Thusté čáry, omezená spravedlnost a následky*, v němž vystoupil mj. bývalý litevský prezident a člen Evropského parlamentu Vytautas Landsbergis.

Odpolední program nabídl promítání ukrajinského filmu *Živi* z roku 2008 o obětech hladomoru, které se konalo v Polském institutu v Praze za přítomnosti polského velvyslance Jana Pastwy. Po něm následovala komentovaná prohlídka výstavy *Společný jmenovatel: smrt Ústavu pro vyšetřování komunistických zločinů v Rumunsku* za přítomnosti jeho ředitele Maria Oprey, rumunské velvyslankyně v České republice Daniely Ditman a biskupa László Tökése, vůdce rumunské revoluce z roku 1989. Výstava se uskutečnila v rámci festivalu Mene Tekel.

Závěrečný den konference s titulem *Řešení?* zahájil předseda vlády České republiky Jan Fischer. První blok měl za téma *Zločiny komunismu a nacismu*. Ke konferenci poté promluvila předsedkyně lidskoprávního podvýboru Evropského parlamentu a zástupce Evropské komise zodpovídal dotazy ke studii Komise o komunistických zločinech, kterou připravuje nezávislá organizace ze Španělska a jež má vyjít v letošním roce. Předposlední panel konference byl věnován *Mezinárodní spravedlnosti* a přinesl velmi zajímavé příspěvky k mezinárodním trestním tribunálům pro bývalou Jugoslávii a Rwandu, k práci jihoafrické Komise pravdy a usmíření i k právnímu posouzení zabíjení lidí u Berlínské zdi. Konferenci zakončil kulatý stůl s přednášejícími a významnými hosty konference, který řídil ředitel Ústavu pro studium totalitních režimů Pavel Žáček. Účastníci kulatého stolu přijali závěrečnou *Deklaraci o zločinech komunismu*, která mimo jiné žádá vytvoření nového soudu v Evropské unii, jenž bude soudit nepromlčitelné zločiny spáchané komunistickými režimy.

Poznámka: příspěvky přednesené na konferenci *Zločiny komunistických režimů* jsou zveřejněny na internetových stránkách www.zlocinykomunismu.eu www.crimesofcommunism.eu www.ustrcr.cz.

Pohled do auditoria

Foto: Přemysl Fialka

DEKLARACE O ZLOČINECH KOMUNISMU

My, účastníci mezinárodní konference „Zločiny komunistických režimů“ konané v Praze ve dnech 24.–26. února 2010, prohlašujeme následující:

1. Komunistické režimy páchaly, a v některých případech stále ještě páchají, zločiny proti lidskosti ve všech zemích střední a východní Evropy a v dalších zemích, kde je komunismus ještě živý.
2. Zločiny proti lidskosti jsou podle mezinárodního práva nepromlčitelné; avšak spravedlnost, která za posledních 20 let postihla pachatele komunistických zločinů, je velmi neuspokojivá.
3. Desítkám milionů obětí komunismu nesmíme odpírat jejich právo na spravedlnost.
4. Jelikož zločiny proti lidskosti spáchané komunistickými režimy nespádají do jurisdikce stávajících mezinárodních soudů, voláme po vytvoření nového mezinárodního soudu pro zločiny komunismu se sídlem v Evropské unii. Komunistické zločiny proti lidskosti musejí být tímto soudem odsouzeny podobným způsobem, jako byly nacistické zločiny souzeny a odsouzeny Norimberským tribunálem a jako byly souzeny a odsouzeny zločiny spáchané v bývalé Jugoslávii.
5. Nepotrestání komunistických zločinců znamená nerespektování a tudíž oslabování mezinárodního práva.
6. Jako akt reparace a restituce musejí evropské země zavést legislativu, která srovná důchody a sociální zabezpečení pachatelů komunistických zločinů tak, aby byly stejné nebo menší než u jejich obětí.
7. Jelikož se demokracie musí naučit být schopna se bránit, musí být komunismus odsouzen obdobným způsobem jako nacismus. Neklademe rovnítko mezi zločiny nacismu a komunismu, včetně Gulagu, Laogai a nacistických koncentračních táborů. Každý z nich by měl být studován a souzen na základě své vlastní děsivé podstaty. Komunistická ideologie a komunistická vláda jsou v rozporu s Evropskou úmluvou o lidských právech a s Chartou základních práv Evropské unie. Tak jako nejsme ochotni relativizovat zločiny nacismu, nesmíme připustit relativizaci zločinů komunismu.
8. Vyzýváme členské státy EU, aby posílily zvyšování povědomí a vzdělávání o zločinech komunismu; připomínáme jim, že je třeba neprodleně implementovat Rezoluci Evropského parlamentu z 2. dubna 2009 o 23. srpnu jakožto celoevropském Dni připomínky obětí všech totalitních a autoritářských režimů.
9. Vyzýváme Evropskou komisi a Evropskou Radu pro spravedlnost a vnitřní záležitosti, aby přijala Rámcové rozhodnutí, která zavede celoevropský zákaz ospravedlňování, popírání nebo zlehčování zločinů komunismu.
10. Vytvoření Platformy evropské paměti a svědomí, jak byla podpořena Evropským parlamentem a Radou ministrů EU v roce 2009, musí být dokončeno na úrovni Evropské unie. Jednotlivé vlády musejí splnit své závazky ohledně práce Platformy.
11. Jako akt uznání obětí a úcty pro nezměrné utrpení, jímž byla stížena polovina kontinentu, musí Evropa postavit památník obětem světového komunismu podle vzoru památníku v USA ve Washingtonu, D.C.

KOMUNISMUS JAKO ZLOČIN PROTI LIDSKOSTI

Príspevek Jany Hybáškové, arabistky, političky, bývalé diplomatky a poslankyně Evropského parlamentu, přednesený na konferenci *Zločiny komunistických režimů*

Je mi nesmírnou ctí, že tady dnes mohu v přítomnosti českého premiéra právě jemu poděkovat za jednu velmi důležitou věc. Vy víte dobře, že když jsme se tady sešli naposledy před dvěma lety, dali jsme dohromady *Pražskou deklaraci*. Děkuji deseti tisícům signatářů, kteří se do těchto hodin pod deklaraci podepsali. Děkuji také některým parlamentům, které se k ní přihlásily. Z této deklarace vzešlo usnesení Evropského parlamentu *Svědomy Evropy a totalita*. A bylo to právě na poslední schůzi Všeobecné rady Evropské unie pod českým předsednictvím, již pod patronací pana premiéra, kdy také Rada ministrů Evropské unie přijala a podpořila usnesení Evropského parlamentu a ze *Svědomy Evropy a totality* učinila také svůj závazek v tom slova smyslu, že tyto dějiny jsou společnými evropskými dějinami, že komunismus nebyl jenom nějakou exotickou východní úchylkou, že je společným hrůzným evropským dědictvím a že ho také do budoucna musíme poznávat a také se ho musíme pokoušet odsoudit. Tyto závěry z červencové Rady českého předsednictví již vznikly pod patronací našeho premiéra. A dosud je to vlastně nejdůležitější právní doklad, který máme, je to právní doklad Evropské unie, je to rozhodnutí Evropské unie. Z tohoto dokladu také vyplývá vytvoření Platformy ústavů zabývajících se dějinami, studiem a odsouzením totalitních a komunistických režimů v celé Evropě. A já doufám, že to bude právě česká vláda, která také tento svůj závazek ponese dál a vznik Platformy aktivně podpoří tak, aby nezůstalo jenom u rozhodnutí Evropské rady, ale abychom toto rozhodnutí jako

aktivní Evropané skutečně dokázali společně, my ze severu, jihu, východu a západu, naplnit.

To, co je klíčové, jsou čtyři body, které jsou obsaženy v *Pražské deklaraci*. Je to rozhodnutí, že do společných evropských dějin nepatří jenom odsouzení nacismu a fašismu, ale všech forem totality včetně komunismu. A že komunismus, nacismus a fašismus mohou být ve svých příčinách a důsledcích srovnávány. Druhým úkolem je studium. Třetím úkolem je pokus o odsouzení komunismu jako zločinu proti lidskosti. A čtvrtým úkolem byl vznik Platformy.

Kde jsme v tomto okamžiku? Vznikají národní zprávy, jsme schopni zdokumentovat osudy desetitisíců hrůzných obětí, včetně invalidů, kteří byli pobíjeni a házeni do společných hrobů, jsme schopni hovořit o takových místech, jako je Huda Jama ve Slovinsku nebo Kurapaty. Studujeme, své studium sdílíme. V České republice ministerstvo školství přijalo dokument *Metodika výuky moderních dějin*, kde se také učí o hrůzách totality a komunismu. Je to myslím věc, která je následováníhodná v řadě dalších středo- a východoevropských zemí.

Studujeme a dosahujeme historických poznatků a tato konference ve svém prvním a druhém dni jasně dokázala, že jsme také dosáhli jisté míry historického konsenzu. Ale stále ještě je mnoho věcí, které musíme těžce vybojovat. Z toho, co zaznělo na konferenci, je poměrně zřetelné, že část z nás se vyrovnává s tím, že komunismus byl, a bohužel stále je, intelektuálně chytlavý. Intelektuálně atraktivní. Zatímco nikdo si nedovolí nazvat nacismus a fašismus intelektuálně chytlavým, komunismus stále ještě je na některých univerzitách takto pojednáván. Těžce vybojujeme vůbec debatu o slově komunismus. Byl to stalinský komunismus, byl to totalitní komunismus, byl to autoritářský komunismus? Myslím si, že bychom se jednou

Jana Hybášková

Foto: Přemysl Fialka

provždy měli jasně shodnout na tom, že to byl komunismus.

Je také zřejmé, že se objevuje debata o tom, že některé hrůznosti v některých státech se děly především jako válečný zločin, jako okupační zločin. Prezident Vytautas Landsbergis jasně hovořil o tom, že pro baltské státy se jedná především o okupaci a o válečný zločin. Bohužel pro některé z nás jde také o naše vlastní zločiny. Nejenom o okupační zločiny. Ne za všechno může pakt Molotov-Ribbentrop, ne za všechno může stalinistické Rusko. Myslím, že to tady zaznělo zcela jasně.

Co těžce vybojujeme, je Platforma. Kde je ale v tento okamžik podle mého soudu největší problém, je oblast práva. Ve střední a východní Evropě jsme přijali právní kontinuitu a potýkáme se nyní se třemi typy právního problému. Ten první je zneužití pravomoci veřejného činitele. A v této formě je hromadně použít automatických zbraní, stavba minových polí, zavedení 4000–6000 voltů do drátů na československé hranici, náš československý vynález, považováno za zneužití pravomoci veřejného činitele. Je to tak?

Jana Hybášková v rozhovoru s bývalým litevským prezidentem a členem Evropského parlamentu Vytautasem Landsbergisem

Foto: Přemysl Fialka

Potom se nabízí druhá věc. Velitelé Pohraničních stráží a ostatní možná byli součástí organizovaného zločinu. Ten již je tíže promlčitelný. Ale můžeme říci o všech, kteří zemřeli v Kurapatěch, o všech, kteří byli pohřbeni ve všech 610 masových hrobech ve Slovinsku, o všech zhruba 26 000 lidí, kteří prošli lágry v bývalém Československu, že to bylo „pochybení“ a zneužití pravomoci veřejného činitele? Možná to bylo i něco víc než organizovaný zločin.

A na nás je, abychom se zamysleli nad jednou vážnou věcí: byl, nebo to nebyl zločin proti lidskosti? Naplnili, či nenaplnili jsme koncept generála justiční služby, pana generála Ečera, který řekl, že zločin proti lidskosti je páčání plošného násilí na civilním obyvatelstvu v zázemí z důvodů rasových, politických a náboženských?

Já se domnívám, že tento koncept byl ve střední a východní Evropě naplněn. K tomu bychom ovšem potřebovali mezinárodní tribunál. Já nejsem naivní, protože vím, že většinu mezinárodních tribunálů svolává OSN. Protože tady máme pana Harryho Wu, který strávil 19 let tím, že jedl šneky a veverka, a protože máme Čínu stále ještě činnou v OSN stejně jako Rusko, lze se jen těžko domnívat, že dosáhneme mezinárodního tribunálu touto cestou. Proto je to zřejmě na evropských politicích, proto je to zřejmě na Evropě, aby se s těžkým dědictvím své moderní historie vypořádala na tomto poli.

Proč o tom hovořím? Protože evropanství pochází z křesťanství. Musíme vzpomenout svatého Augustina, který nám jasně říká, že již nekonání aktivního dobra je zlem. A druhý bod: vzpomeneme-li všech

těch obětí, nemáme právo jim upírat nárok na spravedlnost. Nikdo toto právo nemá. A ještě jednu věc nemůžeme. Mezinárodní právo vzniká z politické vůle těch, kteří se ho účastní. Není to nějaký objektivně existující kadlub. Pakliže chceme, abychom my, Evropané, byli nositelé hodnot aktivního pozitivního mezinárodního práva, pak ho nesmíme devalvovat, ale naopak ho musíme posilovat. Nesmíme si dovolit devalvací mezinárodního práva. Jestliže hromadné použití automatických zbraní, minových polí, jestliže znásilňování, bití a zabíjení invalidů, jestliže to, co se stalo mamince Sandry Kalniete, jestliže to, co se dělo v gulazích, označíme za zneužití pravomoci veřejného činitele, devalvujeme mezinárodní právo.

Já si vám dovoluji připomenout jednu věc. Mnozí z vás vědí, že jsem povoláním arabistka. V jedné části své činnosti se každé dva měsíce dostávám do Irácké republiky, abych byla jednou z těch, kteří hodnotí činnost iráckého tribunálu. Velmi byste se divili, nakolik Iráčané sledují při svém procesu debaasizace, jak my postupujeme ve střední a východní Evropě. Saddámův režim stál přinejmenším 2,6 milionu lidských obětí. Máme my právo jim svým příkladem naznačovat, že šlo o zneužití pravomoci veřejného činitele? Myslím, že nemáme. A před námi v budoucnosti je Dárfúr. Já pevně věřím, že do několika měsíců či let bude před námi tato otázka v Íránu a nakonec, pane Harry Wu, jistě před námi bude otázka největší a nejlidnatější země na světě, to je Čína. Jestliže chceme, abychom prospěli demokratizačním procesům, nemůžeme si dovolit ohýbat mezinárodní právo. Proto konejme, dávejme podněty a snažme se, aby to byla právě Evropa, se svým jasným rozhodnutím Evropské rady, která povede tento proces kupředu, tak aby jednou, až bude Čína demokratická, skutečně byla naším partnerem, stejně jako v budoucnosti Írán a Súdán. Děkuji vám.

pd